

(51)

Proces powstawania Kliniki Chorób Oczu Akademii Medycznej w Łodzi, etapy jej rozwoju i działalność w latach 1945-1970

Formation of the Eye Clinic in Lodz, the stages of development and activities in the years 1945-1970

Joanna Grącka

Z Katedry i Zakładu Historii Medycyny i Farmacji Uniwersytetu Medycznego w Łodzi
Kierownik: prof. dr hab. n. med. Jerzy Supady

Summary: The paper tackles the beginnings of the Lodz Eye Clinic and provides information about its premises and staff. It also concerns the development of the clinic, incorporating the medical equipment, enlarging the services' variety and the employment of the new staff. The paper provides some information about the activities of the Clinic, like consultations, surgeries, educating medical students and nurses, and exchanging the research views with other specialists during the conferences. The author paid much attention to the research done by the doctors from the Lodz Eye Clinic and their achievements presented at various conferences and those which were published.

Słowa kluczowe: klinika, choroby oczu, jaskra, zaćma, zez, wyposażenie kliniki, zjazdy naukowe, personel kliniki.
Key words: clinic, eyes' diseases, glaucoma, cataract, squint, clinic's equipment, scientific conferences, clinic's staff.

Organizacja kliniki i jej wyposażenie

Jak czytamy w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Oświaty – dnia 20 grudnia 1945 roku Czesław Wycech, ówczesny Minister Oświaty w Rządzie Jedności Narodowej, powołał do istnienia Klinikę Chorób Oczu Akademii Medycznej w Łodzi (1), z siedzibą na drugim piętrze północnego skrzydła łódzkiego Szpitala Ubezpieczalni Społecznej (obecnie Szpital im. N. Barlickiego). Pierwszą operację przeprowadzono wszakże już 1 lipca 1945 roku, czyli niespełna 6 miesięcy po wyzwoleniu miasta i tragicznych wydarzeniach styczniowych – podpaleniu przez hitlerowców więzienia na Radogoszczu. Zabieg polegał na usunięciu zaćmy starczej (*cataracta senilis*), a odbył się na oddziale chirurgicznym szpitala przy ulicy Zagajnikowej (dziś ulica S. Kopcińskiego).

Trzech pierwszych pracowników kliniki, doc. dr n. med. Janusz Sobański – kierownik, dr n. med. Adam Kwaskowski – adiunkt i asystentka – Wanda Karpowiczowa (2), nieustannie zmagano się z trudnościami lokalowymi (pięć sal z jedynie 20 łózkami) aż do momentu przekazania szpitala – 19 stycznia 1945 roku przejętego przez wojska radzieckie z rąk niemieckiej Krankenkasse – Uniwersytetowi Łódzkiemu. Władze powołanego 27 sierpnia 1945 roku Wydziału Lekarskiego Akademii Medycznej w Łodzi w pomieszczeniach szpitala mogły zorganizować klinikę chorób uszu, gardła i nosa, klinikę chorób nerwowych, I i III klinikę chorób wewnętrznych, I i III klinikę chorób chirurgicznych oraz klinikę chorób oczu (3).

We wrześniu 1949 r. klinika chorób oczu dysponowała już 70 łózkami, dobrze wyposażoną salą operacyjną, ciemnią, bi-

blioteką oraz pracownikami – bakteriologiczną, fotograficzną i optyczną, w której pracował Marian Borchardt. W zaopatrzeniu w sprzęt pomogła UNRRA (4) (United Nations Relief and Rehabilitation Administration – podpisany w 1943 r. w Waszyngtonie układ 48 państw, którego celem było niesienie pomocy krajom alianckim najbardziej dotkniętym zniszczeniami wojennymi). Od strony ulicy Narutowicza powstały przychodnie przykliniczne, czynne od godz. 8⁰⁰ do godz. 18⁰⁰, a od 1950 roku – do godz. 20⁰⁰. Istniało również całodobowe pogotowie okulistyczne.

Personel i działalność kliniki

W latach 1945-1950 Katedrą i Kliniką Chorób Oczu w Łodzi kierował prof. dr n. med. Janusz Sobański wraz ze swoim oddanym współpracownikiem – doc. dr n. med. Adamem Kwaskowskim, adiunktem. Na przełomie lat 1946-1947 w klinice znalazło zatrudnienie pięciu asystentów, Jadwiga Czerucka, Wanda Karpowicz, Elżbieta Miratyńska-Ernest i Sławomir Rutkowski – starsi asystenci oraz jeden młodszy asystent – Witold Orłowski. Po odejściu dr Jadwigi Czeruckiej, w roku akademickim 1949/1950 przyjęto dwie młode lekarki, Leonię Rutkowską i Zofię Krawczyk. Dynamiczny rozwój i rosnącą popularność wśród pacjentów klinika zawdzięczała starannie wykształconemu personelowi.

Do 1950 roku sześciu lekarzy posiadało specjalizację w dziedzinie chorób oczu, trzech uzyskało tytuł docenta (Adam Kwaskowski – praca habilitacyjna nt. jaglicy i nieżytyłów spojówki, Zygmunt Żołędziowski – praca habilitacyjna nt. wylewów

krwawych w ciałku szklistym, Ludwik Rostkowski praca habilitacyjna nt. jaglicy), a dr Elżbieta Miratyńska-Ernestowa – tytuł doktora n. med. (rozprawa nt. dziedzicznego opadania powiek).

Podejmowali oni dodatkowe zobowiązania, pracując nie tylko w klinice i przychodni, ale także – w lecznicach Związku Literatów Polskich, Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, Młodzieży Akademickiej oraz w Centrali Przemysłu Odzieżowego.

W godzinach popołudniowych przy klinice działały specjalistyczne przychodnie – leczenia zezą i niedowidzenia, leczenia zaniku nerwu wzrokowego, zwyrodnienia barwników siatkówki, leczenia jaskry i reumatycznych schorzeń oka.

W latach 1950-1970 w klinice byli zatrudnieni prof. A. Kwasowski, który następnie w 1955 r. objął kierownictwo Kliniki Okulistycznej Akademii Medycznej w Poznaniu, doc. Elżbieta Miratyńska-Ernestowa – później ordynator w Szpitalu Wojewódzkim w Bydgoszczy, doc. Zofia Krawczykowa – od 1959 r. w Klinice Okulistycznej Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi (od 1969 r. – jako kierownik), doktorzy Sergiusz i Wanda Karpowiczowie – od 1950 r. ordynatorzy Oddziału Okulistycznego Szpitala Wojewódzkiego w Opolu, prof. Witold Orłowski – od 1953 r. kierownik Okulistycznej Przychodni Lekarskiej MON w Warszawie, doc. M. Wilk-Wilczyńska – od 1961 r. kierownik Oddziału Okulistyki Dziecięcej w Szpitalu im. Korczaka w Łodzi, dr Jerzy Goetz – kierownik Oddziału Okulistycznego Szpitala Powiatowego w Płocku (5).

Z prof. Januszem Sobańskim współpracowali również lekarze Józef Dackiewicz, Waław Wójcik, Stanisław Janiszewski, który następnie podjął pracę w Wojskowym Instytucie Medycyny Lotniczej w Warszawie, Andrzej Rusin – od 1954 r. w Bydgoszczy, Tadeusz Szulc – później w Skarżysku-Kamienniej, Kazimiera Wojtkowicz, Zofia Całka, Barbara Domżał, Jadwiga Czerucka, Ewa Kuleszyna, Wanda Szoslandowa, Lucyna Zeydler-Grzędzielewska, Helena Żelawska-Rybus, Irena Świątliczkowa, Janina Skwierczyńska, Leonia Rutkowska, Danuta Pieczyrak-Omulecka – od 1953 r. w Białymstoku, Teresa Sułat, Nona Pietrowa – następnie w Instytucie Reumatologii w Warszawie, Henryka Morawiecka – później w Ostrowcu Świętokrzyskim, Maria Paszkowska, Barbara Baszczyńska-Zielińska, Maria Sobańska, Elżbieta Szusterowa-Martin.

Działalność diagnostyczno-terapeutyczna

Przez wspomniane 20 lat udało się wzbogacić wyposażenie kliniki o sprzęt do badania pacjentów dotkniętych zezem, aparat do fotografii dna oka oraz fotokoagulator do chirurgicznego leczenia odwarstwień siatkówki.

Na początku lat 50. XX wieku pracownicy kliniki zorganizowali ambulans okulistyczny, którego załoga udzielała pomocy mieszkańcom nawet najbardziej oddalonych gmin w województwie (około 100 konsultacji dziennie). Działalność usługowa kliniki wyrażała się liczbą leczonych chorych oraz liczbami wykonywanych zabiegów operacyjnych i ambulatoryjnych. Na przykład w roku akademickim 1945/1946 liczba pacjentów przyjętych na oddział to 289 osób, trzy lata później (1948/1949) zaś – 616 osób. Liczba wykonywanych zabiegów wzrosła ze 146 do 730, podobnie jak liczba udzielanych porad ambulatoryjnych, również charakteryzująca się tendencją wzrostową (1680 r. – 5278 porad) (6). Z zachowanych źródeł wiadomo, że w latach 50. i 60.

XX wieku w klinice w ciągu roku przyjmowano przeciętnie około 700 chorych i wykonywano około 600 zabiegów operacyjnych i 150 zabiegów ambulatoryjnych, a liczba udzielanych ambulatoryjnie porad wynosiła w tym okresie 400.

Działalność naukowo-badawcza i dydaktyczna

Pracownicy kliniki prowadzili ćwiczenia i wykłady dla studentów starszych lat Wydziału Lekarskiego i Stomatologicznego Akademii Medycznej w Łodzi, wprowadzono także zajęcia praktyczne w przychodni przyklinicznej, podczas których młodzi adepci zapoznawali się z zasadami udzielania pierwszej pomocy w urazach oczu, a także – usuwania ciał obcych (7). Podczas zajęć dydaktycznych wykorzystywano wszelkie pomoce audiowizualne (filmy, przezroczca), polskie i zagraniczne piśmiennictwo naukowe (w tym wydany w 1956 r. podręcznik prof. J. Sobańskiego „Okulistyka praktyczna” dla lekarzy i studentów), prezentowano najciekawsze „przypadki”, w ramach nauczania „przy łóżku chorego”. Dla szczególnie zainteresowanych pogłębieniem wiedzy dr Lucyna Zeydler-Grzędzielewska prowadziła, aż do 1958 r., koło naukowe. W latach 1945-1950 oddano do druku 25 prac naukowych.

Lekarze pracujący w klinice wykładali okulistikę także w 3 szkołach pielęgniarskich.

Dzięki pracy dr Ireny Świątliczko i dr Heleny Żelawskiej, które tłumaczyły polskie i rosyjskie artykuły naukowe na język niemiecki, biblioteka kliniki wyróżniała się bogatym zbiorem zagranicznego piśmiennictwa okulistycznego, co ułatwiała rozwój naukowy. Doniesienia o odkryciach i aktualnych trendach w diagnostyce chorób oczu i ich leczeniu omawiano na cotygodniowych zebraniach wszystkich pracowników kliniki, a raz w miesiącu – na zebraniach łódzkiego oddziału Polskiego Towarzystwa Okulistycznego.

Pracownicy kliniki brali także czynny udział w zjazdach naukowych w kraju i zagranicą, gdzie wygłaszali referaty. W latach 1950-1970 opublikowali 172 prace w polskich czasopismach naukowych i 25 artykułów – w obcojęzycznych. Owocem czynnej wymiany doświadczeń naukowych były liczne rozprawy doktorskie, które powstały w tamtym okresie w Klinice Chorób Oczu w Łodzi. Lekarze współpracujący z prof. Januszem Sobańskim interesowali się metodami badania ciśnienia krwi w żyłę i tętnicy środkowej siatkówki, mechanizmem powstawania obrzęku zastoinowego tarczy nerwu wzrokowego, objawem różnicującym obrzęk zastoinowy tarczy nerwu II od obrzęku zapalnego, metodą badania wytwarzania się płynu komorowego w oku i jego odpływu, metodą wykrywania jaskry ukrytej, mechanizmem powstawania choroby zezowej i metodami jej leczenia, a także modelem oftalmodynamometru (we współpracy z kliniką neurochirurgii) i uciskiem gałki ocznej za jego pomocą. Dr Lucyna Zeydler-Grzędzielewska opracowała nową metodę wykrywania czerniaka naczyńówki z równoczesnym odwarstwieniem siatkówki (8).

Działalność szkoleniowa

Działacze Polskiego Towarzystwa Okulistycznego (PTO) zorganizowali w latach 1945-1971 dwanaście zjazdów okulistycznych. Na żadnym nie zabrakło przedstawicieli Kliniki Chorób Oczu w Łodzi (9). W dniach 12-14 września 1950 r. taki zjazd odbywał się w Łodzi. W związku z przemianami politycznymi,

które miały miejsce w Polsce w tamtym okresie, władze ówczesnego systemu wykorzystywały każdą okazję do indoktrynacji środowisk naukowych. Toteż w ramach otwarcia zjazdu przemawiali: przewodniczący Miejskiej Rady Narodowej – Marian Minor („w imieniu klasy robotniczej i PZPR”) i przedstawicielka Ministerstwa Zdrowia – dr Irena Hausman (10). W zjeździe uczestniczyli nie tylko polscy okuliści (149 lekarzy), ale również goście z Węgier (3 lekarzy) i Czechosłowacji (7 lekarzy) (11). Odbłyło się sześć posiedzeń naukowych, na których łódzcy uczeni zaprezentowali prace z zakresu badań nad powiązaniem nadciśnienia tętniczego i chorób oczu (prof. J. Sobański), wpływem ucisku gałki ocznej na poziom ciśnienia śródocznego (prof. J. Sobański, dr E. Miratyńska-Ernestowa, dr S. Janiszewski), krążeniem w siatkówce (dr Z. Krawczykowa), zmianami w obrębie narządu wzroku u dzieci z gruźlicą leczonych za pomocą streptomycyny (dr M. Wilkowa).

Okuliści Akademii Medycznej i Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi – profesorowie Paweł Segał, Janusz Sobański, docenci Maria Wilk-Wilczyńska, Zofia Krawczykowa, Irena Świątliczko-Przybylska oraz doktorzy Edward Chętko i Bogumił Kozłowski – w dniach 1-3 czerwca 1967 r. zorganizowali jubileuszowy XXX Zjazd PTO w Domu Technika w Łodzi, na placu Komuny Paryskiej 5a. Gościli ogółem około 500 lekarzy okulistów z kraju i zagranicy (m.in. delegacje z Czechosłowacji, Bułgarii, Jugosławii, NRD, Węgier, Wielkiej Brytanii i ZSRR) (12).

Gospodarze zjazdu wygłosili referaty na tematy chirurgicznego leczenia odwarstwień siatkówki (prof. J. Sobański) (13), badań angiograficznych oczodołu (dr J. Zajgner), operacyjne go leczenia zaćmy u dzieci metodą aspiracji (dr H. Alichniewiczowa), zachowania naczyń krwionośnych siatkówki podczas badania oftalmodynamometrycznego (prof. J. Sobański, doktorzy M. Borchardt, A. Kowalewski), właściwości krioekstraktów w różnych temperaturach (prof. P. Segał, dr S. Mrzygłód), roli okulisty w ochronie zdrowia pracowników przemysłu (doc. Jerzy Noffer), drożności dróg odpływu cieczy wodnistej z oka (dr W. Szoslandowa) (14), urazów u dzieci (doc. M. Wilk-Wilczyńska, dr R. Marcinkowska i dr J. Jelenkiewicz), a także trudności w ocenie wyleczenia zęza towarzyszącego (prof. J. Sobański, dr M. Żelawska-Rybusowa, dr J. Zeydler-Grzędzielewska i dr M. Sobańska) (15).

Oddanie dla pracy łódzkich lekarzy oraz zaangażowanie w rozwój nauki dla dobra pacjentów przysporzyły im sławy i uznania w całym środowisku okulistów w Polsce. Mimo początkowo trudnych warunków pracy podjęli wspólnie trud organizacji kliniki i przychodni przyklinicznych, trud dzielenia się wiedzą z młodszymi adeptami sztuki lekarskiej oraz trud indywidualnych poszukiwań coraz to nowych metod i rozwiązań terapeutycznych. Jako młodsze pokolenie możemy wyrazić naszą wdzięczność poprzez pielęgnowanie w pamięci ich sylwetek i upowszechnianie osiągnięć.

Rok / year	Miejsce zjazdu/ place	Nazwisko prelegenta/ name	Temat wystąpienia/ topic
1946	Warszawa	Prof. J. Sobański	„O schorzeniach niewrzdziejających rogówki”, „Odklejenie siatkówki i leczenie”
1948	Wrocław	dr E. Miratyńska-Ernestowa prof. J. Sobański dr Maria Wilkowa S. Karpowicz	„Selagina jako środek zastępczy pilokarpiny i ezeryny” „O leczeniu zakrzepu żyły środkowej siatkówki” „Przypadek zakrzepu żyły środkowej siatkówki wyleczony dikumaryną” „W sprawie wprowadzenia stałej opieki okulistycznej w Wyższych Uczelniach Sztuk Plastycznych na terenie całej Polski” „Projekt programu wykładowego z wybranych rozdziałów optyki fizjologicznej dla artystów”
1949	Kraków	brak danych źródłowych	
1950	Łódź	dane zamieszczono w tekście	
1951	Gdańsk	doc. A. Kwaskowski prof. J. Sobański dr N. Pietrowa dr E. Miratyńska-Ernestowa dr E. Bukowiska-Chomiczewska	„Kinetoplastyka na podstawie materiału Kliniki Chorób Oczu w Łodzi” „O leczeniu zatorów ocznych” „Projekt organizacji lecznictwa okulistycznego w kraju oraz wyposażenie” „Urazy mechaniczne oczu na podstawie materiału Ambulatorium Kliniki Chorób Oczu AM w Łodzi” „Możliwości wykorzystania własności odpornościowej krwi w leczeniu chorób rogówki” „O leczeniu surowicą Bogomolca różnych schorzeń oczu”
1954	Warszawa	prof. J. Sobański dr P. Segał	„Zagadnienia jaskry w świetle ostatnich badań” „Protogeneza jaskry”
1956	Lublin	dr P. Segał i dr S. Jabłoński dr P. Segał, Z. Czechowska i H. Alichniewiczowa	„Próby przeniesienia wirusa <i>zoster ophthalmicus</i> na zwierzęta doświadczalne” „Badania doświadczalne nad oparzeniami oczu”

Rok / year	Miejsce zjazdu/ place	Nazwisko prelegenta/ name	Temat wystąpienia/ topic
		prof. J. Sobański, I. Świetliczko, W. Szoslandowa i L. Zeydler	„Przyczyny powstawania choroby zezowej i jej objawów klinicznych”
		prof. J. Sobański, M. Wilczyńska i H. Żelawska	„O fiksacji pozapłamkowej w chorobie zezowej”
		E. Zagora	„Badania nad ewolucją narządu ruchowego oka i obuocznego pola widzenia”,
		prof. J. Sobański, W. Szoslandowa, L. Zeydler i H. Żelawska	„Przyczynę do ewolucji i fizjologii oka przewodniego” „O leczeniu choroby zezowej w KChO AM w Łodzi”
1958	Szczecin	brak danych źródłowych	
1960	Poznań	dr M. Wilk-Wilczyńska prof. J. Sobański	„Wady rozwojowe soczewki jako przyczyna niewidzenia u dzieci”
		dr B. Domżał, dr T. Sulat, dr H. Żelawska	„O fizjologicznym rozwoju widzenia prymitywnego, fiksacji i widzenia obuocznego u ludzi”
		dr H. Żelawska-Rybus	„Przyczynę do wyjaśnienia roli odchylenia osi widzenia jednego oka od drugiego jako przyczyna astereoskopii”
		prof. J. Sobański, dr J. Goetz	„O leczeniu jaskry dziecięcej na podstawie materiału chorych Kliniki Chorób Oczu AM w Łodzi”
		dr W. Szoslandowa	„O pojemności drogi odpływu komorowego oka”
		dr I. Świetliczko, prof. J. Szapiro	„Rola pomiarów ciśnienia w tętnicy środkowej siatkówki w rozpoznawaniu przyczyn niedostatecznego krążenia krwi w mózgu” „Rola pomiarów ciśnienia w tętnicy środkowej siatkówki w ocenie wydolności krążenia obocznego w przypadkach zagrażającej niedostateczności krążenia krwi mózgu”
		doc. P. Segal, dr J. Bronowski, dr Z. Adamczewska, dr Z. Krawczyk, dr M. Strzałko	„Niedokrwiistość tętnicy szyjnej z okulistycznego punktu widzenia”
1962	Białystok	prof. J. Sobański, dr J. Goetz	„O usuwaniu zaćmy wtórnej oraz miękkich zaćm urazowych za pomocą haczyka tęczówkowego”
		prof. J. Sobański, dr B. Domżał, dr T. Sulat, dr H. Żelawska	„O leczeniu zezu towarzyszącego (astereoskopii) u młodzieży i dorosłych”
1964	Kraków	prof. J. Sobański, dr W. Szoslandowa, dr B. Domżałowa, dr B. Baszczyńska	„Przyczyny jaskry pierwotnej i wtórnej”
		prof. J. Sobański, dr H. Żelawska, dr M. Sobańska-Goetzowa, dr M. Paszowska	„O widzeniu obuocznym”
		prof. J. Sobański, dr L. Zydler-Grzędzielewska, dr J. Goetz	„O leczeniu wewnątrzgałkowym czerniaków złośliwych”
		prof. J. Sobański	„Badanie widzenia stereoskopowego przy pomocy szkieł pryzmatycznych”
1967	Łódź	dane zamieszczono w tekście	

Tab. I. Zestawienie 12 zjazdów PTO w powojennej Polsce z uwzględnieniem wystąpień naukowców z Kliniki Chorób Oczu AM w Łodzi.

Tab. I. Conferences' places and topics of the lectures given by ophthalmologists from the Clinic in Lodz.

Piśmiennictwo:

1. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty z dnia 20 grudnia 1945 r., nr 2, poz. 312.
2. Katedra i Klinika Chorób Oczu, [w:] *Annales Academiae Medicae Lodzensis. XXV lat Akademii Medycznej w Łodzi*, Łódź 1970, suplement 6, t. XIII, s. 229-237; Skład osobowy i spis wykładów na rok akademicki 1946/1947, Łódź 1947, s. 46; 1949/1950, Łódź 1950, s. 60.
3. J. Sobański: *Z działalności Kliniki Chorób Oczu AM w Łodzi 1945-1950*. *Klinika Oczna* 1950, t. 20, nr 3-4, s. 419-421.
4. Katedra i Klinika Chorób Oczu, [w:] *Annales Academiae Medicae Lodzensis. XXV lat Akademii Medycznej w Łodzi*, Łódź 1970, suplement 6, t. XIII, s. 233.
5. Katedra i Klinika Chorób Oczu, op. cit., s. 229-237.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*.
8. Katedra i Klinika Chorób Oczu, op. cit., s. 337.
9. Orłowski WJ: *Witamy XXXI Zjazd Okulistów Polskich*. *Klinika Oczna* 1971, nr 41, s. 165-167.
10. Sprawozdanie z XXII Zjazdu Okulistów Polskich w Łodzi w dniach 22.IX-24.IX 1950 r., *Klinika Oczna* 1950, nr 3-4, s. 423-441.
11. Streszczenie referatów wygłoszonych na XXII Zjeździe Okulistów Polskich w dniach 22.IX-24.IX 1950 r. *Klinika Oczna* 1951, nr 1, s. 101-112.
12. Sprawozdanie z XXX Zjazdu Okulistów Polskich w Łodzi. *Klinika Oczna* 1967, nr 6, s. 967-988.
13. Sobański J, Świetliczko-Przybylska I, Baszczewska-Zielińska B: *Wyniki chirurgicznego leczenia odwarstwień siatkówki na podstawie materiału chorych w latach 1962-1966*. *Klinika Oczna* 1967, nr 37, s. 327-330.
14. Szoslandowa W: *Drożność dróg odpływu cieczy wodnistej z oka*. *Klinika Oczna* 1968, nr 1, s. 119-123.
15. Sobański J, Żelawska-Rybusowa H, Zeydler-Grzędzielewska L, Sobańska M: *O trudnościach w ocenie wyleczenia zeza towarzyszącego*. *Klinika Oczna* 1968, nr 1, s. 275-278.

Praca wpłynęła do Redakcji 20.04.2009 r. (1148)
Zakwalifikowano do druku 01.07.2009 r.

Adres do korespondencji (Reprint requests to):

Katedra Historii Medycyny i Farmacji UM w Łodzi
ul. Muszyńskiego 2
90-151 Łódź
jerzysupady@wp.pl
joangracki@yahoo.com

**Redakcja kwartalnika medycznego OKULISTYKA
i czasopisma KONTAKTOLOGIA
i OPTYKA OKULISTYCZNA**

e-mail: ored@okulistyka.com.pl